

De Dag van het Jodendom is een jaarlijks initiatief in de Groningse synagoge, georganiseerd door het bisdom Groningen-Leeuwarden i.s.m. de orthodoxe en progressief-liberale joodse gemeenschappen in Groningen/Haren

Iedor wador – doorgeven van generatie op generatie

Lezing van mgr. Ron van den Hout, bisschop van Groningen-Leeuwarden op de Dag van het Jodendom

21 januari 2018

Inleiding

Het is vandaag 21 januari. We zitten midden in de week voor de eenheid, de gebedsweek die in Engeland is begonnen en waar we ons als katholieken na de Tweede Wereldoorlog bij hebben aangesloten. Het idee van de Dag van het Jodendom op 17 januari was bedoeld als een activiteit voorafgaand aan de oecumene. De christelijke kerken en kerkelijke gemeenschappen wortelen samen in het jodendom. Om praktische redenen lopen de Dag van het Jodendom en de Gebedsweek voor de Eenheid wat door elkaar.

Het thema van vandaag – Doorgeven van de traditie van generatie op generatie - raakt ons diep in het hart. Er is met dat doorgeven iets flink mis gegaan. De oude kardinaal Simonis zegt: we zijn al twee generaties kwijt. Een pijnlijke, maar correcte constatering. Hebben we iets fout gedaan? Waarom is het gegevene niet ontvangen? Wat is er fout gegaan met de perceptie? Is de samenleving zo snel veranderd en hebben we dat niet kunnen bijhouden?

Ik zou eerst willen stilstaan bij de uitdrukking 'joods-christelijk' die in onze tijd en vooral in de politiek nogal gebezigd wordt om onze Nederlandse cultuur te verdedigen tegenover invloeden van buitenaf. Ik wil niet graag in politieke discussies terecht komen, maar de term 'joods-christelijk' is misschien toch niet zo gelukkig. Het lijkt erop dat jodendom en christendom een soort eenheid hebben gevormd en samen de Westerse cultuur hebben bepaald. Wat de term wil uitdrukken is dat het christendom geworteld is in het jodendom (dat was een herontdekking). Maar ik denk dat de Westerse cultuur bepaald is door het

christendom en dat het jodendom toch altijd marginaal is gehouden. Nog afgezien van de tijden dat de christenen het jodendom eruit hebben willen drukken.

Over de verhouding tussen jodendom en christendom is in december 2015 - 50 jaar na *Nostra Aetate* - een tekst verschenen van de Commissie voor de Religieuze Betrekkingen met de Joden met als titel “ ‘Want God kent geen berouw over zijn genadegaven of zijn roeping’ (Romeinen 11: 29)”. Ik heb deze tekst met veel interesse gelezen, omdat het ingaat op vragen die opkomen als we het christendom laten wortelen in het jodendom.

Hoe stelt Jezus zich op ten opzichte van de uitdrukking ‘van generatie op generatie’?

De woorden ‘van generatie op generatie’ doen mij denken aan passages uit het 1^e Jezusboek van kardinaal Jozef Ratzinger en aan het boek van rabbijn Jacob Neusner ‘Ein Rabbi spricht mit Jesus’. Ik ken de Duitse vertaling van het Amerikaanse origineel. Neusner spreekt over het eeuwige Israël en over de familiale basisstructuur van Israël dat in het 4^e gebod, ‘Eer uw vader en uw moeder’, is vervat. De opeenvolging van generaties - ‘van generatie op generatie’ - is een uitdrukking voor dat eeuwige Israël. De familie als basis voor het sociale leven is belangrijk omdat daarmee Israël blijft bestaan. Israël blijft bestaan omdat generaties elkaar opvolgen. Neusner merkt in zijn boek – dat een zoektocht is naar Jezus, en naar de mate waarin hij Hem kan navolgen – op, dat Jezus de sociale familiale structuur heeft doorbroken. Met uitspraken als ‘wie vader en moeder niet haat, is Mij niet waardig’. Jezus roept mensen uit het familiale verband tot navolging van Hem. Dit is het kritieke punt waarom Neusner Jezus niet kan volgen en afhaakt.

De uitdrukking ‘van generatie op generatie’ moet in joods en in christelijk perspectief dus verschillend zijn. Christenen spreken gemakkelijker over ‘eeuwig leven’. Het eeuwige is daarbij niet zozeer het perspectief dat daagt aan het einde van de opeenvolging van generaties. Het eeuwige is er met Christus. Het is een absoluut nieuw begin in de geschiedenis. Het is er nu al. Joden zien het eeuwigheidsaspect echter uitgedrukt in de uitdrukking ‘van generatie op generatie’, de opeenvolging van generaties. In het christendom staat het besef van eeuwigheid los van de opeenvolging van generaties, los van het chronologische in de tijd.

Wat betekent dan nog ‘van generatie op generatie’ in het christendom? Ook het christendom kent een leertraditie, een overdragen van geloof en waarden van de ene generatie op de andere. Niet zozeer om daarmee de eeuwigheid te kunnen bereiken, maar om een bijdrage te leveren aan de samenleving, om de boodschap in al zijn actualiteit te laten klinken. Een boodschap, een inhoud, die wordt bewaard, doorgegeven en geactualiseerd. In het christendom krijgt de uitdrukking ‘van generatie op generatie’ een nieuwe christelijke betekenis. Die is overigens niet in tegenstelling met de joodse oorsprong van de uitdrukking. Voor zover de christenen in de wereld staan, is er iets door te geven.

Traditie in de bijbel

Bij het thema 'doorgeven van traditie' denken we spontaan aan 'catechese'. Maar het doorgeven van een geloofsinhoud en geloofsbeleving gebeurt ook in de liturgie, in het vieren en door het leven. En misschien ook wel in de diaconie. De catechetische invalshoek lijkt me vandaag evenwel toch het beste. Catechese als het doorgeven van informatie over de inhoud van het geloof én het doorgeven van een beleving. En onder catechese kunnen we dan allerlei vormen verstaan van geloofscommunicatie zoals die in onze gemeenschappen gebruikelijk zijn: cursussen, gebedsgroepen, sacramentencatechese, bijbelgroepen, leerhuizen, onderwijs enz.

De Bijbel zelf is al bekommerd om het doorgeven van het geloof. De geloofsinhoud staat niet los van traditie. Mét de geloofsinhoud wordt het gebod om door te geven meegegeven. Wanneer Paulus spreekt over de maaltijd des Heren in 1 Korinthe 11,23-26: "Zelf heb ik immers van de Heer de overlevering ontvangen die ik u op mijn beurt heb doorgegeven, dat de Heer Jezus in de nacht waarin Hij werd overgeleverd, brood nam, en na gedankt te hebben, het brak en zeide: 'Dit is mijn lichaam voor u. Doet dit tot mijn gedachtenis.' Zo ook na de maaltijd de beker, met de woorden: 'Deze beker is het nieuwe verbond in mijn bloed. Doet dit, elke keer dat gij hem drinkt, tot mijn gedachtenis.' Telkens als gij dit brood eet en de beker drinkt, verkondigt gij de dood des Heren, totdat Hij komt." Bij de viering van de eucharistie of het avondmaal is het gebod om het door te geven ingesloten. Het doorgeven staat niet los van de inhoud en de belijdenis. Het doorgeven is inherent aan de viering, de inhoud van geloof. De geloofsinhoud en de geloofsbelijdenis bestaan niet als deze niet wordt doorgegeven. Het geloof is niet los verkrijgbaar. Dat blijkt met name in het vieren van de eucharistie / het avondmaal.

Er is ook een oudtestamentische tekst waarbij belijdenis nauw verbonden is met traditie, het doorgeven aan de komende generaties. Deuteronomium 6,4-7: "Luister, Israel, de Heer is onze God, de Heer alleen! Gij moet de Heer uw God beminnen met heel uw hart, met heel uw ziel en met al uw krachten. De geboden die ik u heden voorschrijf, moet ge in uw hart prenten. Ge moet er met uw kinderen telkens opnieuw over spreken, wanneer ge thuis zijt en onderweg, als ge slapen gaat en opstaat." De belijdenis van de eenheid of de uniciteit van God, wordt direct gevolgd door de opdracht om er met de kinderen over te spreken, dat is: doorgeven. Het geloof belijden is het geloof doorgeven.

Verderop in het 6^e hoofdstuk van Deuteronomium wordt een methodiek aangereikt. Deuteronomium 6,20-21: "Wanneer uw zoon u later vraagt: 'Wat betekenen toch die verordeningen, bepalingen en voorschriften, die de Heer onze God u gegeven heeft' dan moet gij hem antwoorden: 'Wij waren slaven van Farao in Egypte, maar de Heer heeft ons met sterke hand uit Egypte geleid ...'"

‘Wanneer uw zoon u later vraagt ...’ Dat betekent dat de zoon iets heeft leren kennen waarbij hij de waarom-vraag stelt. De zoon heeft een praktijk leren kennen en hij heeft een praktijk ontwikkeld waarvan hij nog niet de betekenis heeft begrepen. Op een leeftijd gekomen dat hij begint na te denken, komen ook de vragen: ‘wat betekenen toch die riten, gebeden en gezangen die we praktiseren?’ En als de leerling de vraag stelt, kan de leraar antwoord geven, zó dat de leerling het kan ontvangen.

Wat is er mis gegaan in het overdragen?

Waarom is het in de 2^e helft van de 20^e eeuw niet gelukt om de geloofsinhoud en de geloofspraxis door te geven? De samenleving is snel veranderd; de Kerk komt achterop. Ze is niet meer in de positie, sinds de Verlichting en sinds de secularisatie, om zelf leiding te geven in maatschappelijke ontwikkelingen. In de Middeleeuwen had de Kerk die positie wel en kon ze zelfs politieke keuzen afdwingen. De Kerk komt achter de ontwikkelingen aan, en probeert die te volgen. De maatschappelijke ontwikkelingen gingen te snel om bij te houden? De vertaalslag – denkend vanuit het eeuwige – naar het tijdelijke is sowieso niet eenvoudig.

We zijn ook aan het twijfelen gebracht over de inhoud van het geloof. En dan wordt overdracht natuurlijk moeilijker. De secularisatie en het vraagstuk naar het bestaan van God, gaat ook aan ons christenen niet voorbij. En zolang we nog innerlijk en intern met deze kwesties bezig zijn, of nog geen adequaat antwoord hebben voor onszelf, wordt een overtuigende overdracht doorgeven moeilijker. Als we de vraag stellen ‘waarom zijn we er niet in geslaagd ons geloof door te geven?’ moeten we ook de vraag stellen ‘hoe staan we er zelf in?’ en ‘wat geloof ik zelf (nog)?’

Iets over de overdracht van het geloof in samenhang met de scholen. Ik spreek nu over de katholieke scholen. De scholen hebben altijd een cruciale rol vervuld. Parochie, ouders en katholieke school vormden een drieëenheid. Het is nu geen drieëenheid meer; de eenheid is eruit geraakt. Sommige ouders geven de school de schuld dat er niet meer wordt gebeden en dat er geen godsdienstonderricht meer wordt gegeven. De school wijst de ouders vervolgens op hun eigen verantwoordelijkheid. De school had een sleutelrol die ze in de huidige samenleving en in de huidige institutionele setting niet meer kan onderhouden. Volgens de onderwijswet van 1917 kwam er (financiële) gelijkschakeling van het openbaar en bijzonder onderwijs. Daarmee ontstonden overal katholieke scholen op basis van het wettelijke principe dat ouders het onderwijs mogen oprichten, kiezen en inrichten van hun eigen godsdienstige of levensbeschouwelijke voorkeur. De Kerk heeft deze behoefte van katholieke ouders aangevoeld en ingevuld. Er kwamen overal katholieke scholen onder leiding van parochiebesturen soms in samenwerking met religieuzen, of er kwamen onderwijsinstellingen onder leiding van religieuzen. Katholieke ouders vertrouwden hun kinderen graag aan deze onderwijsinstellingen toe. Deze drieëenheid is uit elkaar gevallen. De scholen hebben zich door allerlei ontwikkelingen in onze maatschappij lossier opgesteld ten opzichte van de ouders en ten opzichte van de Kerk. Ze wijzen de ouders én de Kerk op hun eigen verantwoordelijkheid. En die hebben de ouders en de Kerk niet op zich kunnen

nemen, zo is mijn overtuiging. De parochie heeft geen sterke eigen leertraditie. Die was gedelegeerd aan de school die een verlengstuk van de parochie was. De parochie had het via de school georganiseerd. De school wás de parochie. Ook de ouders slagen er onvoldoende in hun verantwoordelijkheid als geloofsopvoeders waar te maken. Ze hebben niet de inhoudelijke basis, en zij hadden in het verleden juist de school die het namens hen deed.

De scholen hadden in de geloofsoverdracht een cruciale rol. Die kan ze nu niet meer waarmaken. De parochie kan het niet, omdat ze de structuur niet heeft; de ouders kunnen het niet overnemen, omdat ze de inhoud niet hebben.

Elementen voor een goede overdracht

Een geloofspraktijk of een belijdenis wordt overgedragen als praktijk en door het vragen van de ontvanger wordt het gepercipieerd. Het is een kwestie van beleven en voorleven ... en vervolgens doorgeven. We moeten niet wachten met het aanleren van het Onzevader of het Weesgegroet (en eventuele andere standaardgebeden) tot de kinderen het begrijpen. We moeten niet wachten met het aansteken van kaarsjes, kerkbezoek etc. totdat de kinderen het zouden kunnen vatten. We nemen ze mee in een gelovige praktijk, we leren de kinderen de geboden na te komen. Vandaaruit komt de vraag naar het wat en waarom en wordt het leerproces gestart. Ik wil niet terug naar de catechismuspraktijk die in de jaren zestig werd afgesloten, maar het was het niet helemaal onzin om iets uit het hoofd te leren ... als het daar maar niet bij blijft en als er maar adequate antwoorden komen op de vragen die gesteld worden. Als er maar dialoog en gesprek over mogelijk is. Leren vanuit vragen, dit is voor een wetenschappelijke instelling belangrijk en ook voor een gelovig leerproces! Vragen naar het waarom van de huidige praktijk en situatie. Wat betreft het geloof, moet je dan wel de praktijk beoefenen, anders valt er voor de kinderen niets te vragen, en dus niets te leren. Als iemand je niet het besef van God bijbrengt, kun je er ook niet naar vragen.

Wat geven we door? Daar zit nog een principiële verschil. Gaat het om geloof of om cultuur? Geloof als zodanig is een keuze van het hart, die iedere persoon voor zichzelf moet maken. Dat is een genademoment dat het werk is van de Geest van God. Je kunt iemand bewegen in de richting van een keuze, maar het blijft een persoonlijke keuze. Wat gemakkelijker is door te geven is kennis en cultuur. Dat kun je in een lesprogramma gieten. Basiskennis is ook nodig om verbanden te kunnen leggen. Voor deze culturele kennis bestaat algemeen belangstelling. We zouden allemaal iets moeten weten van onze christelijke achtergrond en van de joodse cultuur. Persoonlijk geloof van mensen heeft zich altijd in een cultuur geuit. Die cultuur blijft soms voortbestaan zonder dat de persoonlijke overtuiging nog een rol speelt. Daar moeten we ons rekenschap van geven.

Er is een breuk ontstaan, terwijl continuïteit zo belangrijk is. Antwoorden op de vraag hoe we de breuk weer kunnen overbruggen, heb ik niet paraat. We kunnen nadenken over hoe het is gekomen. Dat heb ik vandaag proberen te doen. Verder worden we uitgedaagd zelf overtuigd te blijven en te blijven doen wat we geleerd hebben. Er zijn genoeg mensen die – wat ze geleerd hebben – achter zich hebben gelaten. Jammer, dat heeft het proces van

secularisatie danig versneld. Het is niet alleen de jeugd die moeilijk aanspreekbaar is, het zijn ook de oudere generaties die een geloofsbeleving en een geloofspraktijk hebben losgelaten en als irrelevant zijn gaan beschouwen. Er ligt een grote uitdaging om het joodse en het christelijke gedachtengoed voor de toekomst te bewaren, zodat het ook van generatie op generatie beleefd kan blijven worden.

+ R. van den Hout